

De politieke Islam in Nederland

Samenvatting

De aandacht voor politieke bewegingen die zich baseren op de islam is de afgelopen decennia sterk toegenomen. Met name de meest extreme verschijningsvormen van deze politieke islam, die vaak aangeduid worden als fundamentalisme of islamisme, hebben een negatief stempel gedrukt op de beeldvorming in het Westen. Als gevolg daarvan stuiten pogingen om de acceptatie en integratie van grotere groepen moslims in de Nederlandse samenleving te bewerkstelligen vaak op onbekendheid met, wantrouwen jegens of vrees voor de werkelijke bedoelingen en drijfveren van de belijders van deze religie en hun politieke organisaties.

1

In deze nota staat de vraag centraal hoe het anno 1998 gesteld is met de politieke islam in Nederland. Er wordt een beeld geschetst van de moskee als politieke arena, waarbinnen zich diverse krachten manifesteren. Daarbij zal duidelijk worden dat het actuele integratie- en emancipatieproces van de moslims zich allesbehalve autonoom voltrekt, maar sterk beïnvloed wordt door politieke krachten in binnen- én buitenland, die elk hun eigen - open of verborgen - agenda's hanteren. Bijzondere aandacht is er voor twee terreinen van het overheidsbeleid, waarop de politieke islam nadrukkelijk van zich laat horen, te weten integratie van etnische minderheden en onderwijs.

Met een analyse van de verschillende organisaties, die doorgaans op basis van nationale origine zijn opgezet, wordt vervolgens duidelijk gemaakt, dat de politieke islam in ons land weliswaar vele verschijningsvormen kent, maar kwantitatief een bescheiden rol speelt. Een zekere afkeer van de westerse samenleving en daarmee weerstand tegen integratie valt in bredere kring te constateren, maar slechts kleine aantallen moslims huldigen daadwerkelijk radicale opvattingen en zijn bereid hun idealen van een islamitische staat of wereldorde met (steun aan) geweld dichterbij te brengen. De aandacht is in deze kring doorgaans gericht op de strijd in de respectieve moederlanden en niet op het lot van de moslims in het Westen. Wel wordt geprobeerd ook in de diaspora aanhang te verwerven en te behouden door een sterke anti-westerse, anti-integratieve en isolationistische opstelling.

Het ligt niet voor de hand dat de meer radicale varianten van de politieke islam in Nederland op korte termijn aan kracht en omvang zullen winnen. In een voortgaande marginalisering van groepen moslimmigranten schuilt echter op langere termijn het gevaar, dat hun aanhang zal groeien. Ideologische polarisering tussen moslims en de hun omringende samenleving zal dan het gevolg zijn, met alle schadelijke gevolgen van dien voor het integratieproces en het vreedzaam en democratisch samenleven van verschillende culturen.

Inleiding

3

De politieke islam kent zeer verschillende uitingvormen, uiteenlopend van gematigd tot zeer radicaal. Zij hebben met elkaar gemeen dat de religie (de islam; de onderwerping aan Allah) de motor vormt voor politieke activiteiten. Zoals de islam een allesomvattende wereldbeschouwing is, zo pretendeert de politieke islam antwoorden te bieden voor alle levensterreinen; religie, recht, cultuur, politiek en staat zijn in deze visie een onlosmakelijke eenheid. De politieke islam biedt een religieus gefundeerd universalisme, waarbij het individu onderschikt is aan het collectieve belang, te weten de absolute onderwerping aan de wil van Allah.

Alle staten met een overwegend islamitische bevolking zijn de afgelopen decennia geconfronteerd met uitingvormen van deze politieke islam. Overal ontstonden politieke partijen of bewegingen die met uiteenlopende middelen invoering van de islamitische wetgeving (sharia) en vestiging van een islamitische staat nastreven. In enkele gevallen leidde dit tot een algehele omwenteling, waarbij oude machthebbers plaats moesten maken voor een religieus gefundeerd gezag (Iran, Soedan, Afghanistan). Andere landen kregen te maken met een slepende burgeroorlog of terreurcampagnes, omdat oude machthebbers zich fel verzetten tegen een machtsoverdracht (Algerije, Egypte). Geschrokken van deze ontwikkelingen wordt in de meeste landen met een overwegend islamitische bevolking een stringent vervolgingsbeleid gevoerd, waarbij aanhangers van de politieke islam figuurlijk of soms ook letterlijk monddood gemaakt worden. Deze uitsluiting treft ook voorstanders van een parlementaire weg, zoals enkele jaren geleden bleek toen het Islamitisch Heilsfront (FIS) in Algerije de verkiezingszege werd ontnomen en nog onlangs in Turkije, waar de islamitische Welvaartspartij (Refah Partisi) buiten de wet werd gesteld.

Veel aanhangers van politiek islamitische bewegingen hebben in de afgelopen jaren legaal of illegaal hun toevlucht gezocht in het buitenland. Een deel heeft zich aangesloten bij mujahedeens (islamitische strijders) in de diverse brandhaarden, beginnend met Afghanistan, gevolgd door een exodus naar Bosnië, Algerije en Tsjetsjenië. Anderen zochten politiek asiel in westerse landen, waar politiek-religieuze organisaties werden opgericht die zich veelal kenmerken door een sterke oriëntatie op de moederlanden.

In de westerse wereld kent de politieke islam echter ook een eigen dynamiek. De cultureel-maatschappelijke ontworteling en sociaal-economische malaise van migranten hebben in toenemende mate geleid tot een zoektocht naar een eigen identiteit. Een deel van de moslimmigranten voelt zich daarbij aangetrokken tot politiek islamitische bewegingen, omdat deze een concrete heilsverwachting en antwoorden op alle levensvragen pretenderen te bieden. Oriëntatie op de - vaak zeer bekritiseerde - voormalige moederlanden wordt in deze kringen soms gecombineerd met een fel afwijzende opstelling tegenover de hen omringende westerse samenleving.

Ook in Nederland is de politieke islam de afgelopen jaren een factor van belang geworden. In deze stand-van-zaken-notitie wordt in kaart gebracht welke verschijningsvormen van de politieke islam hier te lande inmiddels zijn waar te nemen. Tevens zal geschetst worden op welke terreinen deze stromingen hun invloed doen gelden. Tot slot wordt een inschatting gegeven van de actuele omvang en betekenis van de politieke islam in Nederland en wordt aangegeven welke risico's ervan uitgaan voor de democratische rechtsorde en de staatsveiligheid.

De moskee als politieke arena

5

In de islam ontbreekt een theologisch fundament voor de organisatie van een geloofsgemeenschap. De moskee vindt haar oorsprong in de politieke ontwikkeling die de islam heeft doorgemaakt en haar functioneren is dan ook altijd ten nauwste hiermee verbonden geweest. Een centraal geestelijk gezag ontbrak. In plaats daarvan zijn de gebedshuizen door de eeuwen heen het domein geweest waar heersers hun macht deden gelden of oppositiegroepen aanhang mobiliseerden. Vanouds heeft de moskee in de islamitische wereld dan ook altijd het karakter gehad van een politieke arena.

Binnen de context van de islamitische samenleving hebben moskeeën ook steeds een veel bredere functie gehad dan kerken of synagogen in andere delen van de wereld. Het zijn niet alleen gebedshuizen, maar ze fungeren ook als school, rechtbank, baaiert en ontmoetingscentrum. In elk land en bij elke geloofsrichting binnen de islam heeft de moskee daarnaast weer eigen kenmerken, die onder meer samenhangen met het beleid van de politieke machthebbers, de positie van de islam binnen de samenleving en de rol van de geestelijkheid.

Met de komst van grote groepen moslims naar West-Europa is ook hier de minaret een vertrouwd element geworden in de stedelijke silhouetten. Vaak zijn de hier gebouwde moskeeën niet alleen uiterlijk getrouwe kopieën van bestaande bouwwerken in de islamitische wereld, maar ook in hun interne functioneren vertonen zij een grote gelijkenis. In de beleving van veel moslims, zeker van degenen die behoren tot de eerste of tweede generatie migranten, representeert de moskee dan ook begrijpelijkerwijs een stukje moederland in den vreemde.

Toch bestaan er wezenlijke verschillen, die vooral voortkomen uit de geheel andere positie die de islam en haar belijders binnen de westerse wereld innemen. Anders dan in de islamitische wereld, waar de gehele samenleving inclusief de culturele en maatschappelijke bovenlaag is doordeesemd met deze religie, vormt de islam hier een aangelegenheid van een religieuze minderheid met een tamelijk eenzijdig sociaal-economisch profiel. Het leeuwendeel van de moslims in West-Europa heeft een ruraal verleden en verliet ooit als gastarbeider, gezinshereniger of asielzoeker het eigen land. Het indirect gevolg daarvan is dat de moskee-organisaties die door hen in de loop der jaren zijn opgericht gekenmerkt worden door traditionalisme, een gebrek aan financiële middelen en een tekort aan geschikt bestuurlijk kader.

Nog veel meer dan in de moederlanden hebben de moskeeën in de diaspora een functie als ontmoetingscentrum. Omringd door een soms onbegrepen, dan weer onbegrijpende omgeving is voor veel moslims de moskee een vertrouwde en veilige pleisterplaats waar men zich onder geestverwanten weet. Deze behoefte vertaalt zich in de prominente plaats die de eetzaal en de thee- of koffieruimte binnen veel moskeecomplexen innemen. Vanzelfsprekend lenen deze omstandigheden zich ook voor commerciële activiteiten, reden

waarom een moskeewinkel, een boekhandel en een kapper zelden ontbreken. Door dit alles vervullen moskeeën in West-Europa vaak een nog veel bredere functie dan die in de islamitische landen.

Een politieke arena is de moskee hier evenzeer, maar vaak met een andere ommuring en met een grotere diversiteit aan spelers. De grondwettelijk voorgeschreven scheiding van kerk en staat doet westerse overheden grote terughoudendheid aan de dag leggen wanneer het gaat om bemoeienis met de gang van zaken binnen moskeeën. Door deze in islamitische kringen ongekende afzijdigheid van de centrale overheid ontstaat een wezenlijk andere situatie, die volop ruimte biedt aan uiteenlopende politieke krachten om zich binnen de gebedshuizen te manifesteren.

6 |

Actoren zijn allereerst de overheden van de respectieve moederlanden en hun representanten. De bestaande beheersstructuren van deze landen, die erop gericht zijn religieus geïnspireerde organisaties onder controle te houden en oppositionele krachten te bestrijden, strekken zich ook uit tot de gemeenschappen van (voormalige) landgenoten in het buitenland. De speelruimte die het westerse secularisme aan islamitische organisaties toestaat, vervult deze regeringen van tijd tot tijd met afgrijzen en grote zorg. Zij durven niet te vertrouwen op de waakzaamheid van het westen tegen radicale uitingsvormen van de islam en steunen liever op eigen 'voelsprietten' binnen de moskeewereld in West-Europa.

Ook overheden van 'missionair' ingestelde islamitische staten wagen zich binnen de politieke moskee-arena. Sedert de islamitische omwenteling van 1979 zien de geestelijke leiders van Iran het als een heilige plicht om de verworvenheden van hun revolutie ook in het buitenland uit te dragen. Zij hebben hiervoor een omvangrijk beïnvloedingsnetwerk opgezet, dat overal ter wereld pogingen onderneemt om moslims te winnen voor de strijd om een islamitische wereldorde. Recruitering en beïnvloeding richten zich daarbij ook op geloofsgenoten in het westen, die geprepareerd worden om als vooruitgeschoven strijders aan een onzichtbaar front te kunnen acteren.

De rol van het shi'itische Iran als gidsland binnen de islamitische wereld wordt ten eerste betwist door met name de sunnitische landen Saoedi-Arabië en Libië. Beide landen trachten vanuit verschillende drijfveren de Iraanse aspiraties in te dammen en de eigen invloedssfeer uit te breiden. De Saoediërs doen dit met name via de Islamitische Wereld Liga, die overal ter wereld grote sommen geld beschikbaar stelt aan vooral orthodoxe moslimorganisaties. Het Libië van de megalomane kolonel Moammar Khadaffi ziet voor zichzelf eveneens een leidende rol weggelegd en tracht via de ook in het westen actieve Islamic Call Society zijn invloed uit te breiden.

Naast vreemde mogendheden roeren zich tal van politiek-religieuze organisaties en stromingen binnen de Europese moskeeën. Voor een deel zijn dit groepen die loyaal zijn aan de voorgeschreven orde, zoals die ook bestaat in de moederlanden (Turkije, Marokko). Andere moslims, met name degenen die zich in hun eigen land geconfronteerd zien met achterstelling, uitsluiting of vervolging, benutten de vrijheid die hen in het westen wordt geboden om zich te organiseren. Veelal geschiedt dit eveneens rond moskeeën.

Moskeegang als politieke keuze

In de meeste islamitische landen staan moskeeën onder het beheer van één, veelal door de overheid gedomineerde organisatie. De moskee is daarmee een faciliteit van en voor de totale gemeenschap. In principe worden de moskeeën dan ook bezocht door alle lagen van de bevolking, ongeacht de bestaande verschillen in politieke overtuiging, maatschappelijke status of etnische afkomst. De situatie in Nederland wijkt hier wezenlijk van af.

7

Tot eind jaren zeventig waren arbeidersverenigingen en nationalistische centra de belangrijkste structuren, waarin de toenmalige 'gastarbeiders' zich organiseerden. Toen echter duidelijk begon te worden dat hun verblijf allesbehalve tijdelijk zou zijn, groeide de behoefte aan andersoortige voorzieningen. De meeste aandacht ging daarbij uit naar de realisatie van eigen gebedsruimten. Omdat de Nederlandse overheid hierbij slechts weinig bemoeienis aan de dag kon en wilde leggen, werd deze vorm van institutionalisering van de islam geheel overgelaten aan het vrije spel der krachten binnen de moslimgemeenschap zelf. De oprichting van moskee-organisaties werd daarmee al snel de belangrijkste manier om aanhang te verwerven en geestverwanten samen te brengen.

Ook organisaties die zich in de moederlanden met geheel andere zaken dan moskeebeheer bezighielden, zoals onderwijs of politiek, richtten hier moskeeën op en namen de exploitatie voor hun rekening. Zo ontstond in de loop der jaren een breed scala aan moskeeën van uiteenlopende politieke en religieuze signatuur. Tegenover verenigingen of stichtingen die zich verbonden hebben aan overheidsstructuren en andere vormen van staatsislam in de moederlanden, staan moskeeën die geheel autonoom zijn of banden hebben met bijvoorbeeld een mystieke broederschap, een politieke partij of een internationale opwekkingsbeweging. Moskeegang is voor de moslim in Nederland dan ook niet louter een religieuze aangelegenheid, maar betekent dat hij tegelijk ook in politieke zin kleur bekent. Met een bezoek aan de moskee wordt voor zijn omgeving bijvoorbeeld onmiddellijk duidelijk of hij loyaal is aan het heersende gezag in zijn moederland, zich schaart achter een oppositionele groepering of het belang van de internationale islamitische beweging stelt boven nationale principes.

De sterk van de moederlanden afwijkende situatie leidt tot een zeer gevarieerd aanbod van moskeeverenigingen en gebedshuizen. Nederland mag dan volgens recente cijfers nominaal zeshonderdduizend moslims tellen, zij vormen allesbehalve een eenheid. Het migratieverleden heeft mede bijgedragen aan een grote verscheidenheid van nationaliteiten, etniciteiten en politiek-religieuze variaties binnen deze relatief kleine groep. Niettemin worden zij door onderzoekers, bestuurders of beleidsmakers maar al te vaak onder één noemer gebracht, vanuit de behoefte tot vergelijking met andere groepen of omwille van beleidsmatige efficiëntie. In de praktijk blijkt dit steeds opnieuw te leiden tot problemen.

Toch wordt ook in moslimkringen de behoefte gevoeld aan het sluiten van de rijen, vanuit het besef dat dit noodzakelijk is om sociaal-maatschappelijke doelen te realiseren. De afgelopen decennia hebben talrijke pogingen te zien gegeven om een vorm van samenwerking en onderlinge afstemming te bereiken, doch steeds opnieuw liepen zij stuk op onderlinge rivaliteit. De belangen van de verschillende groeperingen lopen dikwijls te ver uiteen om gezamenlijk op te trekken. Waar voor de ene groep religieuze uitgangspunten domineren, stellen andere groepen nationale of partij-politieke principes centraal. Dat het daarbij ook nog eens allesbehalve een autonoom proces betreft van in Nederland woonachtige moslims, werd keer op keer duidelijk door directe of indirecte inmenging vanuit regeringen of politieke partijen uit het buitenland. Resultaat van dit alles is dat er momenteel niet minder dan vijf koepels (islamitische raden) bestaan, die elk voor zich pretenderen namens de hier te lande woonachtige moslims te spreken. Het ontstaan van een islamitische 'zuil', die de integratie van moslims in de Nederlandse samenleving zou kunnen bevorderen, lijkt tegen deze achtergrond een utopie. Hooguit kan sprake zijn van een veelheid aan 'zuiltjes'.

Toch vallen ondanks de talrijke verschillen en tegenstellingen ook vormen van onderlinge solidariteit te bespeuren. Er is sprake van frustratie, die voortkomt uit een algemeen gedeeld gevoel van achterstelling. Het zijn met name internationale gebeurtenissen die hieraan ten grondslag liggen. De Golfoorlog rond Irak in 1991 gaf wereldwijd onder moslims een golf van sympathie te zien met Saddam Hoessein, die zich ook met graagte profileerde als martelaar van de islamitische zaak. Ook het lot van de Bosnische moslimbevolking tijdens de burgeroorlog in het voormalige Joegoslavië leidde in brede kring tot sympathiebetuigingen en inzamelingsacties. Eén van de belangrijkste unificerende thema's is verder de kwestie Jeruzalem. Voor veel moslims is de joodse zeggenschap over één van de heiligste plaatsen van de islam onbestaanbaar en acties van organisaties als de Libanese Hizballah, Hamas en de Palestijnse Islamitische Jihad (PIJ), die tot doel hebben hieraan een eind te maken, vinden vaak sympathie.

In het algemeen kan gesteld worden dat de bestaande verdeeldheid niet verhindert, dat er een sterke verbondenheid gevoeld wordt met verdrukte moslims, ongeacht hun nationaliteit of signatuur. De offervaardigheid wordt daarbij sterk gestimuleerd vanuit de religieuze plicht om armlastige of onderdrukte geloofsbroeders de helpende hand te reiken. Collectes voor Bosnië, Palestina, Tsjetsjenië, Afghanistan of Algerije zijn ook in de Nederlandse moskeeën geen uitzondering.

Een andere vorm van solidariteit vindt haar oorsprong in een onbekendheid met, vrees voor of afkeer van de omringende westerse, christelijke samenleving. Het leven in een niet-islamitisch land, temidden van een meerderheid van 'ongelovigen', brengt voor een moslim bijzondere problemen met zich mee. Hij ziet zich voor de vraag gesteld hoe hij kan voldoen aan religieuze verplichtingen, hoe hij moet reageren op zaken die hij vanuit zijn geloofsovertuiging moet verwerpen en hoe hij zijn waarden en normen kan overdragen op zijn kinderen.

Veel houvast wordt hem daarbij nog niet geboden, aangezien er tot op heden nog maar weinig eenduidige uitspraken of geschriften van islamitische schriftgeleerden voorhanden zijn die een antwoord bieden op de specifieke vragen waarmee moslims in de diaspora worstelen. Ook de eigen voorlieden, de imams in het bijzonder, hebben vaak geen bruikbare antwoorden omdat zij hier doorgaans slechts tijdelijk verblijven en het hen aan kennis van de Nederlandse samenleving ontbreekt. In de praktijk blijken radicale of ultra-orthodoxe moslimleiders soms dankbaar in te spelen op de bestaande angsten en onzekerheden, teneinde aanhang te verwerven.

De politieke islam en integratie

Het officiële integratiebeleid van de Nederlandse overheid roept nogal wat wantrouwen en weerstanden op onder de hier woonachtige moslims. De angst bestaat dat integratie in de praktijk feitelijk gelijk staat met assimilatie en verlies van de eigen islamitische identiteit. De kloof tussen de eigen waarden en normen van een groot deel van de in Nederland woonachtige moslims en de hier te lande gehanteerde opvattingen inzake vraagstukken als de positie van de vrouw, sexualiteit en individuele vrijheden is levensgroot. Deze culturele afstand vormt een belangrijke hinderpaal bij de integratie en biedt tegelijkertijd kwaadwillenden de gelegenheid om hier politiek gewin uit te slaan.

De politieke islam, ongeacht haar verschijningsvorm, maakt gebruik van deze situatie door de verschillen te benadrukken. Het uiten van morele verontwaardiging over tal van waargenomen 'misstanden' in de Nederlandse samenleving, vormt een belangrijke strategie om aanhang te verwerven. Dit gebeurt niet alleen in de vrijdagse preken, maar regelmatig zien ook geschriften het licht, waarin de Nederlandse samenleving wegens haar zedelijk verval over de hekel wordt gehaald. Tegenover dit verval wordt de zuiverheid van de islam geplaatst, dikwijls gekoppeld aan oproepen om afstand te bewaren tot alles wat 'zondig' is. Soms komt het zelfs tot concrete oproepen om de omgang met Nederlanders zoveel mogelijk te mijden.

Echte mijdingsdrang valt hoofdzakelijk waar te nemen binnen een kleinere kring van orthodoxe moslims. Een neiging om afstand te bewaren tot de Nederlandse samenleving en te kiezen voor een meer naar binnen gekeerde opstelling, valt echter ook bij grotere politiek-islamitische organisaties waar te nemen. Naast de afkeer voor westerse invloeden speelt daarbij ook een rol dat de politieke strijd voor een islamitische staatsvorm doorgaans gericht is op het moederland. Het sluiten van de rijen en het versterken van de interne cohesie is in die situatie ook vanuit politiek-strategisch oogpunt noodzakelijk.

Niet onderschat mag worden dat ook een afwerende houding van de omringende samenleving de neiging tot isolement versterkt. Het zijn niet alleen rechts-extremistische groeperingen die misbruik maken van de bestaande culturele afstand en zich bedienen van clichébeelden. De eeuwenoude controverse tussen christendom en islam heeft ertoe bijgedragen dat in veel bredere kring argwaan bestaat tegenover de bedoelingen van de moslims en hun organisaties. In dit opzicht mag niet onderschat worden welke negatieve effecten de dagelijkse berichtgeving over gewelddaden in diverse islamitische landen heeft op de beeldvorming over de moslims in het algemeen.

Het bestaande wederzijdse wantrouwen belast zowel het integratiebeleid van de overheid, als de initiatieven die vanuit de moslimgemeenschap worden ondernomen. Alle goede bedoelingen ten spijt, blijkt in de praktijk steeds opnieuw dat een geseculariseerde samenleving met een praktisch ononderhandelbare kernwaarde als de scheiding van kerk en staat grote moeite heeft te voldoen aan de wensen van personen en groepen die

handelen vanuit een sterk afwijkend maatschappijbeeld. Omgekeerd hebben deze personen en groepen grote problemen om hun politieke verlangens te vertalen in oplossingen die passen in de gegeven context van een geseculariseerde democratische samenleving.

De politieke islam en het onderwijs

11

Een van de terreinen waarop de wensen van de moslimgemeenschap in Nederland tot op heden het meest expliciet tot uiting komen, is dat van het onderwijs. Het verlangen om de eigen kinderen op te voeden in de geest van de islam en te wapenen tegen bepaalde verleidingen van de westerse samenleving heeft inmiddels geleid tot de oprichting van diverse islamitische basisscholen en het ontstaan van enkele koepels van islamitische schoolbesturen. Op deze scholen wordt, binnen de ruimte die de Nederlandse onderwijswetgeving daarvoor biedt, aandacht besteed aan religieuze vorming en de overdracht van specifieke waarden en normen.

Hoewel de bestaande wet- en regelgeving de oprichting van scholen met een islamitische signatuur mogelijk maakt, bestaan er zowel binnen de moslimgemeenschap als bij Nederlandse overheden zekere reserves tegenover deze ontwikkeling. Vanuit onderwijskundig oogpunt worden vraagtekens gezet bij de effecten van een dergelijke afzondering van moslimkinderen op hun integratie en op hun vermogen om later volwaardig te participeren in de hun omringende westerse samenleving. Daarnaast bestaat angst voor bemoeienis van vreemde mogendheden of politiek islamitische organisaties met deze vorm van bijzonder onderwijs. Enkele incidenten rond islamitische basisscholen, zoals een conflict tussen het bestuur en de (Nederlandse) leerkrachten van de El Inkadeschool in Ede en berichten over externe financiers, hebben nadere voeding gegeven aan het wantrouwen.

De argwaan is niet geheel ongefundeerd. Vastgesteld kon worden dat het onderwijs aan moslimkinderen de belangstelling geniet van zowel vreemde mogendheden als van politieke en religieuze organisaties. Bestaande nationale en politiek-religieuze tegenstellingen worden bij voorkeur ook via de jeugd uitgedragen en beïnvloeden hierdoor ook het ontstaan en functioneren van islamitische scholen. Besturenkoepels formeren zich langs de traditionele scheidslijnen, waardoor ook het onderwijs meegezogen wordt in de daaraan gekoppelde strijd om invloed. Tegenover schoolbesturen met een loyale opstelling jegens het moederland, staan besturen die gevoed worden door oppositionele groepen. Waar eerstgenoemden kunnen terugvallen op expertise en steun van beheersnetwerken, kloppen de anderen voor hulp aan bij politieke en religieuze geestverwanten. Ook de internationale missionaire fondsen met Saoedisch of Libisch kapitaal laten zich daarbij niet onbetuigd, gelet op waargenomen donaties van aanzienlijke omvang van de stichting Al-Waqf al-Islami aan scholen die zijn aangesloten bij de Islamitische Basisschoolbesturen Organisatie (ISBO). Met dit geld wordt onder meer het (bus)vervoer van de kinderen gefinancierd en bijzonder lesmateriaal aangeschaft.

Naast het islamitisch basisonderwijs zijn er nog twee andere domeinen aan te wijzen waar de politieke strijd om invloed op moslimkinderen zich eveneens manifesteert. Docenten in het onderwijs in allochtone levende talen (OALT) - voorheen onderwijs in eigen taal en cultuur (OETC) - weten zich in een spanningsveld waarbinnen zij geacht worden zorgvuldig

te balanceren tussen eigen politiek-religieuze voorkeuren en verwachtingen van ouders en overheden van moederlanden. Met name Turkije en Marokko zijn bevreesd dat dit type onderwijs door oppositionele groepen misbruikt zal worden voor propaganda en trachten daarom invloed uit te oefenen op de aanstelling en het functioneren van de docenten.

Het tweede domein betreft de opvang van kinderen in internaten. De afgelopen jaren hebben een forse groei te zien gegeven van het aantal kinderen dat geheel of gedeeltelijk (buiten de schooluren) wordt ondergebracht in internaten met een islamitische grondslag. Soms gaat het om internaten in het moederland, maar steeds vaker ook worden dergelijke instellingen in Nederland opgericht. Op deze ontwikkeling - die voortkomt uit de angst voor identiteitsverlies, maar ook uit een vrees voor afglijden van jongeren in de criminaliteit - wordt met name ingespeeld door politiek-islamitische bewegingen die kansen zien om jongeren op deze wijze aan zich te binden.

Recentelijk is ook het voortgezet en hoger onderwijs voor het eerst geconfronteerd met initiatieven en claims vanuit islamitische hoek, met de daaraan gekoppelde vragen over intenties en financiers. In Rotterdam tracht de Stichting Ibn Ghaldoen belangstelling te kweken voor de oprichting van de eerste islamitische school voor het voortgezet onderwijs in Nederland. Met behulp van een ambitieus ondernemingsplan, dat voorziet in een multifunctioneel complex waarin naast de school ook een islamitisch centrum en bedrijven zijn gehuisvest, wordt getracht in binnen- én buitenland fondsen te werven.

Terwijl bij het Rotterdamse initiatief (nog) geen aanwijsbare buitenlandse of politieke bemoeienis valt te onderkennen, is dit duidelijk wel aan de orde bij pogingen om een Nederlandse imamopleiding van de grond te tillen. De behoefte aan een dergelijke opleiding doet zich steeds sterker gevoelen, omdat de uit het buitenland voor een beperkte verblijfsduur aangetrokken 'pendel-imams' onvoldoende kennis hebben van de specifieke positie en problemen van de moslims hier te lande. De aankondiging van de Nederlandse regering, dat zij de mogelijkheden voor het opzetten van zo'n opleiding zou laten onderzoeken, bracht vele krachten in beweging waarbij de aloude strijd om invloed weer eens in alle hevigheid losbarstte. Initiatieven volgden elkaar in hoog tempo op, waarbij in sommige gevallen de hand van buitenlandse mogendheden duidelijk aanwijsbaar is. Zo speelde de Libische al-Dawaa beweging (gelieerd aan de Islamic Call Society) op de achtergrond een rol bij de oprichting van de Islamitische Universiteit van Rotterdam en liet ook het Turkse Directoraat voor Godsdienstzaken (Diyamet) zich niet onbetuigd.

De grootste politiek-islamitische beweging in Nederland, de Turkse Milli Görüş-beweging, heeft niet onder stoelen of banken gestoken eveneens betrokken te willen worden bij het opzetten van een Nederlandse imamopleiding. Als eerste moslim-organisatie heeft zij zich in het openbaar een voorstander getoond van de zogeheten duplex ordo, waarbij - analoog aan de praktijk van de Nederlandse kerken - een basisopleiding aan een Nederlandse universiteit wordt ingericht, die gevolgd wordt door een toegespitste praktijkopleiding onder auspiciën van de eigen religieuze beweging. In overleg met de Stichting Bijzondere Leerstoel Islam (BLI) wordt een dergelijk plan momenteel verder uitgewerkt.

De politiek islamitische organisaties in Nederland

De politieke islam in Nederland laat een veelkleurig palet zien, waarop de voornaamste schakeringen zich laten onderscheiden door nationaliteit, religieuze stroming en politieke doelstellingen. Van deze drie zorgt tot op heden de nationale origine voor de meest heldere scheidslijn.

13

Turkse organisaties

Veruit het grootste gedeelte van de moslims in Nederland is van Turkse herkomst en heeft zich verenigd in primair Turks-islamitische organisaties. De overgrote meerderheid van deze Turkse moslims is in religieus opzicht a-politiek en bezoekt moskeeën die deel uitmaken van de zogeheten 'officiële Turkse islam'. Het gaat daarbij om de Islamitische Stichting Nederland (ISN) en de Turks Islamitische Culturele Federatie (TICF), organisaties die een sterke band hebben met de Diyanet İşleri Başkanlığı, het Directoraat voor Godsdienstzaken in Ankara. In deze kringen bevinden zich de sterkste pleitbezorgers van het Turkse secularisme, de formele scheiding van staat en religie, die door de grondlegger van het moderne Turkije, Kemal Atatürk, is doorgevoerd.

De 'officiële Turkse islam' beperkt zich echter niet louter tot het aanbieden van religieuze diensten. In Turkije heeft de Diyanet grondwettelijk de opdracht om de solidariteit en de onderlinge saamhorigheid onder Turken te vergroten. In het buitenland vertaalt deze opdracht zich in een actieve bestrijding van groeperingen die het secularisme ter discussie stellen. In dit opzicht zijn de representanten van de Turkse staatsislam dan ook verre van a-politiek en zijn hun activiteiten dikwijls gericht op het veiligstellen van Turkse staatsbelangen.

Een bijzondere vorm van politieke islam vertegenwoordigen de bekende 'Grijze Wolven' van de Milliyetçi Hareket Partisi (MHP, Partij van de Nationalistische Beweging), in Nederland verenigd in de Turkse Federatie Nederland (TFN). Extreem nationalisme is veruit de belangrijkste motor voor hun politieke handelen, doch aangezien de islam in deze kring wordt beschouwd als één van de wezenskenmerken van de Turkse identiteit, wordt zij nadrukkelijk 'gebruikt' voor de mobilisering van aanhang. De nationalistische boodschap van de 'Grijze Wolven' wordt onder meer in de onder hun beheer staande moskeeën uitgedragen.

Groeperingen die zich onttrekken aan de officiële lijn - de zogeheten 'parallele Turkse islam' - kenmerken zich niet altijd door politieke doelstellingen. Enkele mystiek georiënteerde genootschappen, zoals de süleymanli's en de nurcu's, zijn primair te beschouwen als orthodox-religieuze bewegingen. De süleymanli's vormden tot begin jaren tachtig met hun Stichting Islamitisch Centrum (SICN) de grootste en meest invloedrijke Turkse moslim-organisatie in Nederland. De tegenstand in deze kringen tegen elke vorm van staatsislam vormde indertijd het voornaamste motief van de Turkse overheid om hier te lande een Diyanet-structuur met regeringsgetrouwe moskeeën op te zetten. Süleymanli's

houden zich tegenwoordig grotendeels afzijdig van de ontwikkelingen binnen de Turkse gemeenschap in Nederland en kenmerken zich door een sterke naar binnen gekeerdheid. Eenzelfde vorm van politieke afzijdigheid valt mutatis mutandis aan te treffen bij de nurcu's, die getalsmatig in Nederland overigens veel minder sterk zijn vertegenwoordigd dan de süleymanli's. Nurcu's leggen een sterke nadruk op onderwijs en streven vanuit een intellectualistische benadering naar een dialoog tussen verschillende islamitische stromingen. Tot de politieke islam mogen nurcu's en süleymanli's dan ook niet gerekend worden.

14 |

De grootste Turkse groepering die zich wel kenmerkt door een innige vervlechting van politieke en religieuze doelstellingen is de beweging van de Nationale Visie, de Milli Görüş. Het ontstaan en functioneren van deze beweging is ten nauwste verbonden met de lotgevallen van de grootste politiek islamitische partij in Turkije, de onlangs verboden Refah Partisi van Necmettin Erbakan. De Milli Görüş ontstond in Europa nadat de voorganger van Refah, de MSP, na de staatsgreep van 1980 in Turkije werd verboden. Met het oog op de wettelijke beperkingen voor Turkse politieke partijen in het buitenland en de precaire situatie voor religieus georiënteerde partijen in het bijzonder, heeft de Milli Görüş tot op heden vermeden openlijk uit te komen voor haar nauwe banden met de partij van Erbakan. In de praktijk is echter sprake van een sterke greep vanuit de partijleiding in Turkije op met name het hoofdkwartier van de Milli Görüş in Keulen (de IGMG; de Islamitische Gemeenschap Milli Görüş - voorheen AMGT). Activiteiten zijn er primair op gericht om langs democratische weg islamisering van de Turkse samenleving te bereiken.

Naast deze hogere politieke doelstelling in Turkije heeft de Milli Görüş-aanhang de afgelopen jaren in steeds sterkere mate ook politieke doelen ten aanzien van de eigen positie in de diaspora ontwikkeld. In dit opzicht tekent zich binnen de beweging geleidelijk een scheiding van geesten af, die grotendeels ook een gevolg is van een generatiewisseling. Een deel van de aanhang, met name de ouderen, oriënteert zich nog vrijwel exclusief op het moederland en wordt daarbij gesteund door gestaalde kaders, die vanuit Turkije en Keulen de afdelingen bestoken met gespierde taal, teneinde het politieke vuur binnen de beweging brandende te houden. Degenen die hun toekomst in het Westen zien, leggen steeds meer de nadruk op het bevechten van het recht op politiek-religieuze eigenheid binnen de context van hun directe leefomgeving.

De uitkomst van dit proces is allesbehalve eenvoudig te voorspellen. Er moet rekening gehouden worden met talrijke factoren die de ontwikkelingen kunnen beïnvloeden. Vanzelfsprekend is de situatie in Turkije van grote invloed op de koers van de Milli Görüş. Als Erbakan en zijn geestverwanten er niet in slagen langs parlementaire weg de idealen naderbij te brengen, zal ook in West-Europa de frustratie onder de aanhang toenemen. In die situatie zwellen de radicale geluiden aan en groeit de bereidheid om andere middelen aan te wenden. In het verleden bleek echter dat binnen de Milli Görüş de weerstand tegen een dergelijke radicalisering altijd groot was, zodat de meest radicale elementen hun heil uiteindelijk buiten de beweging zochten. Een sprekend voorbeeld hiervan zijn de volgelingen van de Keulse imam wijlen Cemalettin Kaplan.

Doch ook de ontwikkelingen rond de positie van de islam in West-Europa zullen van invloed zijn. Het stempel van fundamentalisme dat de Milli Görüş dikwijls opgedrukt krijgt, met alle negatieve connotaties die dat met zich meebrengt, kan leiden tot isolement en radicalisering. In dat opzicht lijken grote verschillen te ontstaan tussen de situatie in Nederland en in Duitsland. Duitse overheden aarzelen niet om de beweging als 'extremistisch' te kenschetsen, onder meer omdat zij de banden met de politieke partij van Erbakan verheimelijkt en er

sprake is van een ondemocratische, centraal geleide partijstructuur. Voorts wordt gewezen op de discrepantie tussen de intern gehuldigde anti-integratieve, anti-westerse en antisemitische opvattingen en de naar buiten toe door de Milli Görüş breed uitgedragen vreedzame boodschap (de zogeheten 'dubbele agenda'). Ook worden vraagtekens gesteld bij de financiële handel en wandel van de organisatie, die zich kenmerkt door ondoorzichtigheid en een nauwe verwevenheid van zakelijke en privé-belangen. Op haar beurt verwijt de IGMG-centrale in Keulen de Duitse overheid een vijandige houding tegenover de islam en ongrondwettelijk handelen, omdat haar een officiële erkenning als geloofsgenootschap - en daarmee financiële voordelen - onthouden wordt.

De positie van de Nederlandse tak van de Milli Görüş, de Nederlandse Islamitische Federatie (NIF), is wezenlijk anders. De invloed van de IGMG en het hoofdkwartier in Turkije doet zich weliswaar ook hier gevoelen, bijvoorbeeld door optredens van partijprominenten en geestelijke leidslieden die voor politieke peptalk 'ingevlogen' worden, doch de Nederlandse vleugel heeft zich in de loop der jaren een zekere bewegingsvrijheid weten te verwerven. Het religieus-orthodoxe en politieke karakter van de Milli Görüş heeft tot op heden niet geleid tot isolement en naar binnen gekeerdheid. Met name in de deelverenigingen waar jongeren een aandeel hebben verworven in de besturen, vooral in Noord-Nederland, zijn aanzetten waar te nemen tot modernisering van de beweging en aanpassing aan de Nederlandse verhoudingen. Een radicalere politiek-islamitische onderstroom is binnen de Milli Görüş-Nederland weliswaar aanwezig, maar heeft vooralsnog beperkte invloed. Een verhevigde richtingenstrijd valt, onder invloed van ontwikkelingen in Turkije en in Nederland, op termijn niet uit te sluiten.

Een produkt van een eerdere richtingenstrijd binnen de Milli Görüş, de pro-Iraanse Kaplan- of Tebliğ-beweging (ICCB, İslami Cemiyet ve Cemaatlar Birliği), is door het optreden van de inmiddels overleden geestelijk leider Cemalettin Kaplan en zijn zoon - tevens beoogd opvolger - Mettin Kaplan, door interne twisten verscheurd. De meningsverschillen binnen deze sterk op Iran georiënteerde beweging laaiden hoog op toen de oude Kaplan zichzelf uitriep als kalief (plaatsvervanger van de profeet Mohammed als wereldlijk bestuurder van de totale moslimgemeenschap). Sedertdien bevechten diverse facties vooral elkaar, waarbij geweld niet geschuwd wordt getuige de moord op een van de voorlieden, de arts Sofu in Berlijn. Ook de Nederlandse tak van de Kaplan-beweging, die op haar hoogtepunt een negental moskeeën in beheer had, raakte ten nauwste verwikkeld in deze strijd en viel uiteen.

Thans zijn er in ons land nog twee splintergroepen actief, waarvan de ene aanhangers heeft in Oss en Tilburg en zich richt naar Kaplan junior. Een rivaliserende splintergroep, de MCB, bevindt zich in Vlaardingen. Laatstgenoemde groep schuift meer en meer op in de richting van de Milli Görüş en een samensmelting lijkt een kwestie van tijd. Voorts staat in Dordrecht nog de Stichting Dienaar aan Islam geregistreerd, doch deze leidt een volkomen inactief bestaan. Zij werd destijds vanuit Keulen opgericht om eventueel tegoeden van de beweging onder te brengen, indien de Duitse regering mocht overgaan tot een verbod van deze radicaal islamitische beweging die streeft naar een gewelddadige islamitische omwenteling in Turkije.

Geweld staat ook hoog in het vaandel bij een nog veel kleinere radicaal islamitische groepering van overwegend Turkse signatuur, de Islamitische Beweging of Turkse Hizballah. Nog sterker dan de Kaplanci's staat deze splintergroepering van hooguit enkele tientallen leden onder Iraanse invloed. Zij ontstond aan het eind van de jaren tachtig, nadat een groep jonge Turkse moslims uit West-Europa een bezoek had gebracht aan Teheran en zich daar op sleeptouw liet nemen als wegbereiders van de islamitische wereldrevolutie. De groepering

heeft zich door de jaren heen gekenmerkt door een uiterst militante opstelling, die voor de buitenwereld voornamelijk waarneembaar is bij de jaarlijkse Jeruzalemdemonstratie op de laatste vrijdag van de ramadan bij de Israelische ambassade in Den Haag. Binnenskamers leggen de aanhangers een grote bereidheid aan de dag om hand- en spandiensten te verlenen aan heimelijke Iraanse activiteiten in Europa en extern worden aanhangers geworven die bereid zijn lijf en goed te riskeren voor de islamitische zaak.

Shi'itisch radicalisme

Hoewel de Turken binnen de zojuist genoemde Islamitische Beweging gerekend moeten worden tot de sunnitische moslims, zijn zij toch in de ban geraakt van de Iraanse en dus shi'itische stroming binnen de islam. De fundamentele religieuze verschillen, die teruggaan op een afwijkende interpretatie met betrekking tot de opvolging van de profeet Mohammed, verhinderen niet dat de aanhangers elkaar vinden in een militante pro-Iraanse en sterk anti-westerse politiek-religieuze koers.

Het shi'isme heeft door de Iraanse revolutie van 1979 en de terreur van Hizballah in het Midden-Oosten wereldwijd een slecht imago gekregen als gewelddadig, ultra-orthodox en vehement anti-westers. Ook het shi'isme kent evenwel een grote spanwijdte tussen gematigd en radicaal. Zo komt de grote groep van alevitische Turken, met hun progressieve en gesecculariseerde levenswijze, in weinig overeen met shi'ieten uit Iran of Libanon.

Het shi'isme is in Nederland nog niet wijdverbreid. De institutionalisering komt niettemin langzaam op gang, waarbij met name Pakistani een hoofdrol vertolken. Daarnaast zijn er ook kleinere aantallen Libanezen woonachtig in Nederland, die in hun moederland aangesloten waren bij Hizballah. Van een formele Hizballah-structuur is in Nederland echter geen sprake, hooguit van informele verbanden tussen sympathisanten van deze sterk door Iran gedomineerde Libanese organisatie. Een Iraanse betrokkenheid bij de ontluikende organisatievorming van shi'iten in Nederland, mag alleen al op grond van de bestaande geestverwantschap, niet alleen verondersteld worden; er bestaan zelfs sterke aanwijzingen hiervoor.

Onder de recente stroom Iraakse vluchtelingen die een toevlucht in Nederland heeft gezocht, bevindt zich ook een grote groep shi'iten met een sterke oriëntatie op Iran. Veelal gaat het om tegenstanders van Saddam Hoessein, die eerst geruime tijd in Iran of Syrië verbleven, voordat zij politiek asiel in West-Europa zochten. Deze shi'iten kenmerken zich niet alleen door hun afkeer van het Iraakse regime, maar ook door een fel anti-semitisme en een sterke vorm van anti-westers isolationisme.

Noord-Afrikaanse organisaties

De islamitische organisatievorming onder Marokkanen - in aantal de tweede groep onder de moslims in Nederland - kan niet los worden gezien van de positie van de islam in Marokko. Marokko kent een bijzondere verwevenheid van religie en staat. De islam wordt grondwettelijk beschermd door de overheid en levert op zijn beurt de monarchie haar legitimatie. Een sleutelrol is daarbij weggelegd voor de koning, die als gebieder aller gelovigen een religieus gefundeerde positie bekleedt. De positie van de koning vormt de basis voor een verregaande staatsbemoeienis met zowel inhoud als organisatie van de religie. Het Ministerie van Habous en Religieuze Zaken vormt het politieke en ambtelijke kader van deze bemoeienis. Dit ministerie draagt zorg voor het beheer van de onvervreembare geestelijke goederen (Wakf) en regelt in Marokko onder meer de opleiding en aanstelling van godsdienstig personeel.

De staatsbemoeienis met de islam wordt momenteel vooral gedicteerd door angst voor de

politieke islam (het integrisme), dat in buurland Algerije tot algehele ontwrichting en burgeroorlog heeft geleid. De regering in Rabat stelt alles in het werk om te verhinderen dat een vergelijkbaar scenario zich in Marokko zal afspelen en poogt te voorkomen dat moskeeën zich ontwikkelen tot bolwerken van de radicale islam. De overheid acht alle middelen daarbij geoorloofd en deinst niet terug voor verregaande inmenging en controle.

De meeste Marokkaanse moskeeën zijn aangesloten bij de Unie van Marokkaanse Moslim Organisaties in Nederland (UMMON). Het betreft over het algemeen traditionele, aan het Marokkaanse gezag getrouwe organisaties. De politieke islam onder Marokkanen is tot op heden een marginaal verschijnsel. De grootste islamistische organisatie, die met name het religieuze gezag van de koning ter discussie stelt, is de in 1979 opgerichte Al-adl wal Ihsan (Justice and Charity Group) van sheik Abdesselam Yacine. Deze groepering kent geen organisatiestructuur in Nederland en vindt slechts sporadisch aanhang.

17

Toch is ook binnen Marokkaanse moskeeën in Nederland sprake van een groeiende onderhuidse stroming, die een meer orthodoxe beleving van de islam voorstaat en pleit voor het op afstand houden van de omringende Nederlandse samenleving. Op langere termijn zou hierin de kiem kunnen liggen van een ook meer politiek georiënteerde beweging die het religieuze en politieke gezag van de koning ter discussie zal stellen. Het is in dit opzicht veelzeggend dat onlangs voor het eerst gesignaleerd kon worden dat aanhangers van de zeer radicale Mouvement Islamique Marocain de Combat (HASM) in Nederland actief zijn.

De weinige Marokkanen die zich voorheen daadwerkelijk onttrokken aan de staatsislam sloten zich hoofdzakelijk aan bij transnationale moskee-organisaties van meer orthodoxe of soms ook radicale snit, waarvan onder meer ook Egyptenaren, Libiërs, Tunesiërs, Somaliërs en Algerijnen deel uitmaken. Deze groepen zijn over het algemeen te klein om zich uitsluitend langs nationale scheidslijnen te organiseren, maar zijn door een verwantschap in taal en religie wel in de gelegenheid om gezamenlijk voorzieningen te creëren.

De organisatievorming onder deze Noord-Afrikaanse moslims wordt in belangrijke mate bepaald door de bijzondere migratiegeschiedenis van deze groepen. De afgelopen jaren hebben diverse moslims die lid zijn van radicaal-islamitische organisaties uit deze regio hun toevlucht gezocht in Nederland. Zij hebben met elkaar gemeen dat zij streven naar een islamitische omwenteling in de landen van herkomst en aan zware vervolging blootstaan. Een deel van hen heeft als mujahedeën gestreden tegen het voormalige pro-Sovjet regime in Afghanistan en verbleef geruime tijd in de Pakistaanse stad Peshawar. Op grond van deze gemeenschappelijke ervaringen en hun radicaal-islamitische geestverwantschap, onderhouden deze moslims van uiteenlopende nationaliteit wereldwijd intensieve contacten en wordt onderling steun verleend.

De belangrijkste naar Nederland gevluchte radicale moslims hebben de Egyptische, Tunesische en Algerijnse nationaliteit. Zij vormen kleine, onderling nauw verweven netwerken van de al-Jamaa al-Islamia (AJAI), het Front Islamique Tunesien (FIT) en de Groupe Islamique Armé (GIA). Hun grootste zorg vormt vooralsnog het verkrijgen van een verblijfsstatus, zodat zij vrij kunnen reizen binnen de westerse wereld. Tegelijkertijd houden zij zich op evident conspiratieve wijze bezig met de ondersteuning van de strijd in de moederlanden en in diverse islamitische brandhaarden. Voor een deel zijn deze ondersteunende activiteiten van morele aard.

Belangrijke instrumenten voor huidige en toekomstige activiteiten van deze radicale moslims zijn enkele non-gouvernementele organisaties (NGO's) op islamitische grondslag, zoals de met Saoedisch geld gefinancierde al-Muwaffaq. Het is nog onduidelijk in hoeverre de Saoedi's ervan op de hoogte zijn dat de NGO's op deze wijze worden betrokken bij steunverlening aan gewapende islamitische strijd. Vooralsnog lijkt er sprake van doelbewuste infiltratie van radicale moslims, buiten medeweten van Riad.

18 |

Via het asielkanaal krijgen de diverse radicale splintergroepen van tijd tot tijd nieuwe aanwas. Het compromisloze vervolgingsbeleid van de Noord-Afrikaanse regeringen drijft steeds weer nieuwe islamitische opposanten op de vlucht. Deze asielzoekers kunnen rekenen op steun van de hier reeds verblijvende geestverwanten. Eenzelfde hulpvaardigheid wordt aan de dag gelegd jegens illegaal naar Nederland gereisde moslimbroeders, die voor lange of korte tijd het verscherpte anti-terreurbeleid in andere West-Europese landen willen ontvluchten.

De aanwezigheid in Nederland van radicale moslims, die deel uitmaken van wereldwijde netwerken en in de belangstelling staan van diverse politie- en inlichtingendiensten, leidt tot internationale politieke druk om hun activiteiten nauwlettend te volgen en waar mogelijk tegen te gaan. Niet zelden is deze druk afkomstig van Noord-Afrikaanse regeringen, die hun klopjacht op regime-critici ook internationaal met alle middelen voeren. Ook diensten van westerse landen die het meest te vrezen hebben van islamitische terreurgroepen (VS, Frankrijk) leggen bijzondere belangstelling aan de dag voor deze moslims. Internationale samenwerking en informatie-uitwisseling vragen echter om bijzondere voorzichtigheid, gelet op de vluchtelingenstatus van veel van de betrokken moslims.

Surinaamse moslims

Van een geheel andere orde is de situatie onder de Surinaamse moslims. Anders dan in het geval van hun geloofsgenoten uit islamitische landen is er in het geval van Suriname geen sprake van een verwevenheid van staat en religie. Dat neemt echter niet weg dat de islam stevig verankerd is in de Surinaamse samenleving en ook in geïnstitutionaliseerde vorm terug te vinden is onder de Surinamers in Nederland. Vanouds is daarbij een belangrijke rol weggelegd voor de Ahmadiyya-beweging, die veel aanhang heeft onder de Hindoestaanse moslims. Deze beweging stuit wereldwijd op tegenwerking en vijandigheid, omdat zij door sunnieten beschouwd wordt als een 'ketterse' stroming. Deze tegenstellingen, die met name in Pakistan regelmatig aan de oppervlakte komen, laten ook de Surinaamse moslimgemeenschap niet onberoerd. Islamitische organisaties met evident politieke doelstellingen zijn onder Surinamers nauwelijks aan te treffen. Een curieuze uitzondering is een klein groepje rond Mohammed Abdul Kareem (Henri Fernand, alias Henkie Toff), dat zich laat inspireren door de Amerikaanse radicaal-islamitische organisatie Nation of Islam van de zwarte dominee Louis Farrakhan. Verkondiging van de superioriteit van het zwarte ras is in deze kring belangrijker dan de verspreiding van de islam.

Slotbeschouwing

Bij de hierboven omschreven Noord-Afrikaanse groepen gaat het om zeer kleine aantallen moslims die, veelal geïsoleerd van de 'mainstream' in islamitisch Nederland, politieke doelen in het land van herkomst najagen. Ook binnen de grotere islamitische gemeenschappen in Nederland zijn echter personen en organisaties actief, die op grond van hun opvattingen en activiteiten in botsing (kunnen) komen met de principes van de democratische rechtsorde. Ook zij oriënteren zich veelal op de moederlanden, doch tegelijkertijd zetten zij zich in voor de verbreiding van hun radicale geloofsopvattingen onder de in Nederland verblijvende moslims.

De grote islamitische gemeenschappen in ons land, hoofdzakelijk gevormd door Turken, Marokkanen en Surinamers, bevinden zich in een uiterst moeizaam en gecompliceerd proces, waarbij getracht wordt om in de Nederlandse samenleving te integreren met behoud van de islamitische identiteit. Dit invoegingsproces wordt belemmerd door tal van sociaal-economische factoren, maar ook door religieuze hinderpalen. In sommige kringen heerst de opvatting dat integratie in een heidense samenleving uit den boze is en stelt men zich actief te weer tegen het Nederlandse overheidsbeleid op dit terrein.

Voor een deel is dit verzet toe te schrijven aan angst voor het onbekende en als zodanig een godsdienstsociologisch en antropologisch verklaarbare afweerreactie van zich in hun geloof en cultuur bedreigd voelende groepen. Deels betreft het echter ook een ideologisch gefundeerde opstelling, die tot doel heeft de islamitische strijd (jihad) tegen het heidendom met kracht te voeren. Deze politiek-religieuze opvatting wordt zoals wij hierboven hebben vastgesteld, slechts door kleine aantallen radicale moslims in Nederland aangehangen. Door hun gedrevenheid en netwerkvorming zijn zij evenwel niet te veronachtzamen. Evenmin mag het schadelijke effect van hun optreden voor de beeldvorming van de islam en daarmee op het integratieproces van de moslims in de Nederlandse samenleving worden onderschat.

De onderkenning en bestrijding van dergelijke radicale vormen van politieke islam worden bemoeilijkt door het heimelijke karakter ervan. De aanhangers ervan hebben zich lang niet altijd aangesloten bij evident als zodanig herkenbare organisaties, doch nestelen zich dikwijls in grotere bonafide organisaties of koepels om van binnenuit aan aanhang en kracht te winnen.

Een extra complicerende factor in het geheel is, dat sommige buitenlandse mogendheden en organisaties zich nadrukkelijk bemoeien met de gang van zaken binnen de islamitische gemeenschap in Nederland. Landen als Iran, Libië en Soedan leveren daadwerkelijk steun aan anti-westerse en radicaal-islamitische krachten. Andere landen, zoals Turkije, Marokko, Pakistan en Saoedi-Arabië trachten op hun beurt het islamitisch radicalisme wereldwijd - en dus ook in Nederland - tegen te gaan door controle en invloed te houden op hun voormalige onderdanen en religieuze geestverwanten.

Regelmatig leiden problemen in de moederlanden en bemoeienis van vreemde mogendheden ook tot spanningen en conflicten binnen de islamitische gemeenschap in Nederland. De tegenstellingen tussen gematigde en radicale krachten openbaren zich in tal van islamitische organisaties. Voor buitenstaanders zijn de aard en omvang van dergelijke tegenstellingen vaak moeilijk te doorgronden, zodat het niet eenvoudig is om te bepalen welke positieve krachten ingeschakeld kunnen worden om oplossingen te bereiken.

Het veelkleurige palet van (politiek) islamitische organisaties en stromingen roept steeds weer nieuwe vragen op over achtergronden, aard en doelstellingen van groepen die door hun activiteiten in de belangstelling komen van media, politiek of overheid. De voornaamste politiek islamitische groeperingen die de afgelopen jaren vanuit veiligheidsoogpunt interesse genoten zijn hierboven beschreven. De opsomming is echter verre van volledig, want in Nederland zijn bijvoorbeeld ook representanten aan te treffen van de Afghaanse Taliban, de Amerikaanse Black Muslims (met een beperkte aanhang onder Surinamers) en de Hizb ut Tahrir (HUT), een in Groot-Brittannië zetelende radicale opwekkingsbeweging.

Alles te zamen moet dit leiden tot de conclusie, dat de politieke islam in Nederland weliswaar vele verschijningsvormen kent, maar kwantitatief een bescheiden rol speelt binnen de totale islamitische gemeenschap. Er bestaat ook geen reden om aan te nemen dat de meer radicale varianten binnen afzienbare tijd aan kracht en invloed zullen winnen. Niettemin blijft voor de langere termijn het gevaar aanwezig dat zij garen zullen spinnen bij sociaal-economische malaise, marginalisering en uitsluiting van groepen moslimmigranten. Ideologische polarisering tussen moslims en de hun omringende samenleving zal dan het gevolg zijn, met alle schadelijke gevolgen van dien voor het integratieproces en het vreedzaam en democratisch samenleven van verschillende culturen.

Daarnaast bestaat ten aanzien van deze groeperingen altijd een zeker risico, dat zij hun politieke doelen - die veelal gelegen zijn in de moederlanden - zullen trachten te realiseren met behulp van (steun aan) geweld. Betrokkenheid bij dergelijke acties - die zich ook kunnen richten tegen buitenlandse belangen in Nederland, inclusief die van westerse landen - zal niet alleen schade berokkenen aan het internationale aanzien van Nederland, maar ook een schadelijke uitwerking hebben op de beeldvorming van de islam als geheel en daarmee op de mogelijkheden tot integratie van moslims in de Nederlandse samenleving.

Leidschendam, maart 1998

BIJLAGE:

Politiek-islamitische organisaties in Nederland

De Milli Görüş (Nationale Visie) of Nederlandse Islamitische Federatie (NIF)

Een Turkse orthodox-islamitische beweging met duidelijke politieke aspiraties. De MG is nauw gelieerd aan de onlangs in Turkije verboden Refah Partisi (Welvaartspartij), die inmiddels voortgezet is als Fazalet Partisi (Partij van de Deugd). Het streven is erop gericht om langs democratische weg islamisering van de Turkse staat en samenleving te bewerkstelligen. Naar eigen opgave heeft de Milli Görüş momenteel in Nederland een aanhang van circa 40.000 personen. Ruim 32.000 daarvan moeten als sympathisanten beschouwd worden. De NIF is te beschouwen als een regionale afdeling van de Europese Milli Görüş -organisatie, die het hoofdkwartier - de Islamische Gemeenschap Milli Görüş (IGMG) - in Keulen heeft. Statutair, financieel en organisatorisch bestaan er nauwe verbanden tussen IGMG en de NIF.

Tebliğ-beweging (ICCB, İslami Cemiyet ve Cemaatlar Birliği) of Kaplani's

De Kaplan-organisatie is een radicale afsplitsing van de Milli Görüş, die haar voornaamste inspiratiebron vindt in de islamitische revolutie in Iran. Haar streven is erop gericht om een islamitische Turkse staat te realiseren, waarbij ook geweld als geoorloofd wordt beschouwd. Na het overlijden van de in Keulen zetelende geestelijk leider, is de organisatie uiteengevallen in verschillende rivaliserende facties.

In Nederland zijn hooguit tweehonderd moslims actief binnen de twee Kaplan-facties die hier actief zijn.

Islamitische beweging of Turkse Hizballah

Een aan Iran gelieerde radicaal shi'itische organisatie, die voornamelijk bestaat uit Turkse moslims. De leden leggen een grote sympathie aan de dag met tal van islamitische strijdgroepen in de wereld en bezigen felle anti-westerse, anti-Amerikaanse en anti-Israëlische retoriek.

Het aantal in Nederland verblijvende aanhangers wordt geschat op circa honderd.

İslami Büyük Dogu Akincilar-Cephesi (IBDA-C)

Het Grote Oosterse Front van Islamitische Strijders is een in 1985 in Turkije opgerichte islamitische partij, die een streng islamitische staat nastreeft. In Turkije heeft de groepering diverse aanslagen op haar naam staan. Sinds 1995 heeft de IBDA-C ook een organisatiestructuur in West-Europa, met name in Duitsland. In Nederland zijn tot op heden geen formele structuren waargenomen; wel wonen hier enkele sympathisanten van de beweging.

Islamic Call Society (ICS)

De (ook in Nederland actieve) ICS werd in de eerste helft van de jaren '70 door de Libische overheid opgericht. De formele taak van de organisatie is het verspreiden van de islamitische leer in het buitenland. De ICS-activiteiten vertonen echter in toenemende mate een politiek karakter, zoals ook wordt weergegeven op de pagina's 6 en 12 van de nota.

Hizb ut Tahrir (HUT)

De HUT is een van oorsprong Arabisch-Aziatische organisatie, die in West-Europa vooral in Engeland aanhang heeft. Aangezien deze groepering zich tot doel stelt aanhangers te werven onder de grootste geïnstitutionaliseerde moslimgemeenschappen, bestaat de HUT in Nederland met name uit Turken. In moskeeën worden regelmatig pamfletten van de HUT verspreid, die getuigen van een krachtige anti-Amerikaanse en anti-Israëlische stellingname. Vastgesteld is dat verspreid over Nederland kleine groepjes met enkele tientallen leden het gedachtegoed van de HUT aanhangen.

Hizballah

Deze Libanese organisatie streeft de vestiging na van een op islamitische leest geschoeide staat in Libanon en de verdrijving van Israël uit Zuid-Libanon. In Nederland wonen hooguit een tiental actieve leden van Hizballah. Het aantal sympathisanten, die overigens nauwelijks actief zijn voor de organisatie, bedraagt enige honderden.

Hamas

Deze Palestijnse organisatie streeft naar de eliminatie van de staat Israël en de vestiging van een islamitische Palestijnse staat. Een tiental in Nederland woonachtige Palestijnen is actief voor de organisatie. Zij weten zich passief gesteund door enkele honderden sympathisanten.

Palestinian Islamic Jihad (PIJ)

De PIJ streeft de bevrijding van Palestina na en de vestiging van een islamitische staat naar Iraans voorbeeld. In Nederland zijn louter sympathisanten, doch geen actieve leden van de PIJesignaleerd.

Al Jama'a al Islamia (AJAI)

De AJAI streeft naar omverwerping van de Egyptische regering en vestiging van een streng islamitische staat. Door middel van gewelddadige terroristische acties, zoals het plegen van aanslagen op toeristen, tracht de AJAI de Egyptische samenleving te destabiliseren. In Nederland zijn enkele vooraanstaande kaderleden van de AJAI woonachtig.

Front Islamique Tunesien (FIT)

Radicale afsplitsing van de Tunesische Ennahda-beweging. Het FIT streeft de vestiging van een islamitische staat in Tunesië na en acht het gebruik van geweld daarbij geoorloofd. In Nederland woont een belangrijk kaderlid van de organisatie, die in nauw contact staat met geestverwanten van andere nationaliteiten.

Group Islamique Armé (GIA)

Radicale afsplitsing van het Islamitisch Heilsfront (FIS) in Algerije. De GIA is verantwoordelijk voor een bloedige burgeroorlog in Algerije en enkele gewelddadige aanslagen in Frankrijk. Aanhangers van de GIA zoeken soms (tijdelijk) hun onderkomen in Nederland om uit handen te blijven van justitie in Frankrijk en België. GIA-leden staan in nauw contact met radicale geestverwanten uit andere landen.

Mouvement Islamique Marocain de Combat (HASM)

De HASM streeft naar de omverwerping van het bewind van koning Hassan van Marokko en de vestiging van een islamitische staat. In Nederland zijn enkele leden van deze bewegingesignaleerd, die in nauw contact staan met radicale geestverwanten van andere nationaliteiten.